

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

SEJMIKI POSELSKIE WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO ZA PANOWANIA AUGUSTA III¹

ANDRZEJ MACUK

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Adnotacja. Artykuł dotyczy sejmików powiatowych za panowania Augusta III. Ujawniono dokładną liczbę zerwanych sejmików według powiatów z całego Księstwa oraz dokładną liczbę wybranych posłów z każdego sejmiku powiatowego. Dokładnie określona została reprezentacja poselska od sejmików powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego do sejmku Rzeczypospolitej (kryterium – wybór dokonany ponad 3 razy). Wydzielono liderów według liczby wyborów wśród tej reprezentacji i powiązania ich z konkretnymi sejmikami. Ustalono także rody, których przedstawiciele ponad trzykrotnie byli wybierani na posłów oraz ich powiązania z sejmikami poszczególnych powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zidentyfikowana została grupa posłów, którzy reprezentowali rodziny magnackie Radziwiłłów, Sapiehów, Massalskich, Ogińskich, Pocijów i Sołohubów. Sporządzono przybliżoną listę dyrektorów sejmików i ustalono ich powiązania z wybranymi posłami, pełnionymi urzędami i sejmikami konkretnych powiatów. Na podstawie instrukcji poselskich przeanalizowano stosunek sejmików powiatowych do funkcjonowania systemu parlamentarnego.

Słowa kluczowe: powiatowy sejmik, sejm, szlachta, magnaci, poseł sejmowy, protestacja przeciwko sejmikowi, dyrektor sejmikowy, instrukcja poselska.

Panowanie Augusta III uważane jest za czas kryzysu parlamentaryzmu, kiedy z 14 sejmów zakończył się pomyślnie tylko sejm 1736 roku (sejm z 1735 roku zaliczany jest do czasów bezkrólewia, kiedy trwała walka między zwolennikami Augusta III i Stanisława Leszczyńskiego). Odbłyło się zatem co najmniej 14 sejmików poselskich (w niektórych przypadkach więcej, gdyż w razie niepowodzenia pierwszego sejmiku poselskiego zwoływano powtórny)². W rezultacie mamy 336 sejmików, z których 244 zakończyły się wyborami posłów. Bez wyboru zakończyły się 92 sejmiki po-

1 Artykuł powstał podczas realizacji grantu NPRH „Akta sejmikowe województwa połockiego (XVI–XVIII wiek)”, NPRH nr 0318/NPRH9/H11/88/2022.

2 W Nowogródku w 1744 r. powtórny sejmik poselski odbył się dopiero 3 października. Posłami na nim zostali chorążcy nowogródzki Piotr Sowicz Korsak, wojski nowogródzki i pisarz grodzki nowogródzki Stanisław Bykowyski Łopot. Zrozumiałe jest, że nie mogli oni być na początku sejmku Rzeczypospolitej w Warszawie 5 października 1744 r. Национальный исторический архив Беларуси (dalej – НГАБ), ф. 1730, воп.1, спр. 21, арк. 1082–1085ав. W większości znanych diariuszy ten sejmik wymieniono jako zerwany. Też uważamy go za zerwany. Андрэй Мацук, *Павятовыя сеймікі ў сацыяльна-палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага (1697–1764 гг.)*, Вільня: Logvino literatūros namai, 2023, p. 570.

selskie³. Biorąc pod uwagę dwóch posłów z podwójnego sejmku nowogródzkiego w 1756 roku, za panowania Augusta III z Wielkiego Księstwa Litewskiego wybrano 672 posłów (sejm 1756 roku nie odbył się i odpowiednio nie było rugów poselskich, na których zdecydowano by o legalności wyboru posłów nowogródzkich)⁴. Za panowania Augusta III zerwano 92 sejmiki poselskie, co oznacza, że od maksymalnej możliwej liczby 672 posłów trzeba odjąć 184. Otrzymujemy liczbę 488, co stanowi nieco ponad 72,5 proc. wszystkich możliwych posłów, gdyby wszystkie sejmiki zakończyły się wyborem. Zobaczmy, w jaki sposób sejmiki, które zakończyły się sukcesem – wyborem posłów, rozłożyły się według powiatów⁵.

Tab. 1. Sejmiki zakończone wyborem posłów na Litwie za panowania Augusta III

Liczba udanych sejmików	Sejmik
14	kowieński
13	starodubowski, słonimski
12	wileński, oszmiański, lidzki, wilkomierski, grodzieński, smoleński
11	brasławski, mozyrski
10	wołkowyski, witebski, orszański, brzeski, rzeczycki
9	upicki, piński
8	połocki
7	trocki, żmudzki, nowogródzki, miński
6	mścislawski

Najczęściej zrywanym sejmikiem poselskim był sejmik mścislawski, który, jako jedyny w Księstwie, był zrywany częściej (8 razy) niż zakończył się powodzeniem (6 razy) – wyborem posłów na sejm⁶. Jak widać, nie można twierdzić, że geograficznie częściej zrywano sejmiki poselskie na wschodzie Księstwa, gdyż najczęściej miało to miejsce w powiatach trockim i żmudzkiem. Za pa-

3 Obliczeń dokonujemy na podstawie tabeli „Спіс паслоў на соймы Рэчы Паспалітай з павятовых соймакаў Княства ў часы панавання Аўгуста III” i źródeł do niej. Андрэй Мацук, *Павятовыя соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 568–575.

4 Андрэй Мацук, Наваградскія пасольскія соймкі 1756 г., in: *Архіварыус*, 13, Мінск: ННAB, 2015, p. 225–236.

5 Idem, «Несрываемы» и «успешные» сеймики в Великом княжестве Литовском во время правления Августа III, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 35–53. Памыякова палічана 89 сарваных соймкі. Idem, *Павятовыя соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 218.

6 Idem, Sejmiki województwa mścislawskiego za panowania Augusta III, in: *Unie międzypanstwowe, parlamentaryzm i samorządność. Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczyk, Z. Noga, M. Zwierzycowski i K. Fokt, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2020, p. 351–355.

nowania Augusta III została zerwana połowa sejmików trockich, żmudzkich, nowogródzkich i mińskich. Razem z najczęściej zrywanych sejmikami z pięciu powiatów nie odbyło się 36 sejmików. Stanowi to ponad 39 proc. wszystkich zerwanych sejmików poselskich Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III. A jeśli dodamy do nich jeszcze sześć zerwanych sejmików połockich i po pięć upickich i pińskich, to okaże się, że tych osiem sejmików powiatowych (jedna trzecia wszystkich w Wielkim Księstwie Litewskim) daje ponad 56,5 proc. wszystkich zerwanych sejmików powiatowych, a pozostałe 16 sejmików zrywano w ponad 43 proc. Wskazuje to na pewną grupę sejmików najczęściej zrywanych na Litwie w liczbie 8 sejmików powiatowych. Jedynie wszystkie sejmiaki kowieńskie zakończyły się pomyślnie wyborem posłów na sejm. Tylko raz zostały zerwane sejmiaki poselskie słonimski (1740) i starodubowski (1762)⁷.

Inaczej wygląda liczba zerwanych sejmików na Litwie według podziału chronologicznego.

Tab. 2. Liczba zerwanych na Litwie sejmików przed sejmami Rzeczypospolitej za panowania Augusta III

Sejmy	Liczba sejmików zerwanych
1736	7
1738	6
1740	8
1744	4
1746	2
1748	5
1750	3
1752	7
1754	10
1756	10
1758	6
1760	9
1761	5
1762	10

7 Idem, Пасольскія соймікі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III, in: *Да сваёй гісторыі: Сярэднявечча і Ранні Новы час: зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лойкі*, навук. рэд. В. А. Варонін, Смаленск: Інбелкульт, 2013, р. 113–116; Idem, «Несрываемы» и «успешные» сеймики в Великом княжестве Литовском во время правления Августа III, р. 41, 46.

Widać, że mniej zerwanych sejmików (2) było podczas kampanii wyborczej do sejmku Rzeczypospolitej w 1746 roku⁸. Nieliczne (odpowiednio 3 i 5 sejmików poselskich) w Księstwie zostały zerwane na sejmy nadzwyczajne 1750 i 1761 roku. Najwięcej, po 10 sejmików poselskich, na Litwie zerwano podczas kampanii wyborczych na sejm w latach 1754, 1756 i 1762. To dużo w skali całego Księstwa, kiedy zamiast 48 posłów na sejmie było obecnych tylko 28 posłów od Wielkiego Księstwa Litewskiego. W ogóle od czasu przejścia „Familii” do opozycji względem dworu królewskiego w 1754 roku widać wzrost zerwanych sejmików poselskich. Podczas 6 ostatnich kampanii poselskich za panowania Augusta III zerwano 50 sejmików (średnio ponad 8 sejmików). Podczas gdy w okresie 8 pierwszych kampanii poselskich takich zerwanych sejmików było 40 (średnio 5 sejmików).

Przyjrzyjmy się poselskiej reprezentacji z sejmików litewskich. Rekordzistą według liczby wyborów na posła na sejmikach litewskich za panowania Augusta III był Ludwik Pociąg, który był wybierany 8 razy. Niewiele mniej niż Ludwik Pociąg, 7 razy, wybrano Józefa Massalskiego, Mikołaja Tadeusza Łopacińskiego i Jana Antoniego Horaina. Sześciokrotnie na posłów zostali wybrani Antoni Zabięło, Antoni Sołłohub i Antoni Michał Pac. Cztery osoby uzyskały mandat poselski po 5 razy. Byli to Franciszek Tyzenhauz (zawsze na sejmiku wileńskim), Karol Stanisław Radziwiłł, Michał Brzostowski i Władysław Jęski. Po cztery razy posłami na sejmikach poselskich litewskich za panowania Augusta III zostało 15 magnatów i szlachciców: Tadeusz Ogiński, Stanisław Radziwiłł, Leonard Pociąg (zawsze na sejmiku witebskim), Jan Massalski, Kazimierz Massalski, Józef Sosnowski, Ignacy Łaniewski Wołk (zawsze na sejmiku słonimskim), Antoni Sulistrowski (zawsze na sejmiku oszmiańskim), Gedeon Jeleński (zawsze na sejmiku mozyrskim), Stanisław Burzyński (zawsze na sejmiku smoleńskim), Ignacy Scypion del Campo (zawsze na sejmiku lidzkim), Józef Strutyński (zawsze na sejmiku brasławskim), Szymon Siruc (zawsze na sejmiku kowieńskim), Stefan Ołędzki (zawsze na sejmiku wołkowyskim) i Stanisław Brzostowski. Należy zwrócić uwagę, że spośród 15 posłów litewskich, co byli wybrani po 4 razy, ponad połowa, dziewięć z nich, kandydowała z jednego sejmiku powiatowego⁹.

8 Pomogła temu współpraca między czołowymi rodami magnackimi Księstwa. Zob. Zofia Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej, 1743–1752*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983, p. 218–219; Андрэй Мацук, *Барацьба магнацкіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск: Медысонт, 2010, p. 283–285.

9 Андрэй Мацук, *Павятоваыя соймкі ў сацыяльна-палітычным*, p. 213–214, 222–223, 465, 488–489.

Tab. 3. Posłowie na sejm Rzeczypospolitej z sejmików litewskich za panowania Augusta III

Liczba wyborów na posła	Posel
8	Ludwik Pocięj
7	Józef Massalski, Mikołaj Tadeusz Łopaciński i Jan Antoni Horain (zawsze na sejmiku wileńskim)
6	Antoni Zabiełło, Antoni Sołłohub i Antoni Michał Pac
5	Franciszek Tyzenhauz (zawsze na sejmiku wileńskim), Karol Stanisław Radziwiłł, Michał Brzostowski i Władysław Jelski
4	Stanisław Radziwiłł, Tadeusz Ogiński, Leonard Pocięj (zawsze na sejmiku witebskim), Jan Massalski, Kazimierz Massalski, Józef Sosnowski, Ignacy Łaniewski Wołk (zawsze na sejmiku słonimskim), Antoni Sulistrowski (zawsze na sejmiku oszmiańskim), Gedeon Jeleński (zawsze na sejmiku mozyrskim), Stanisław Burzyński (zawsze na sejmiku smoleńskim), Ignacy Scypion del Campo (zawsze na sejmiku lidzkim), Józef Strutyński (zawsze na sejmiku brasławskim), Szymon Siruć (zawsze na sejmiku kowieńskim), Stefan Ołędzki (zawsze na sejmiku wołkowyskim) i Stanisław Brzostowski
3	Aleksander Sapieha, Adam Brzostowski, Antoni Rudomina (zawsze na sejmiku brasławskim), Dominik Aleksandrowicz (zawsze na sejmiku lidzkim), Jan Ludwik Plater (zawsze na sejmiku wilkomierskim), Ignacy Dąbrowski (zawsze na sejmiku wilkomierskim), Andrzej Władysław Ukolski (zawsze na sejmiku trockim), Otto Grothuz (zawsze na sejmiku upickim), Michał Adam Ślizień (zawsze na sejmiku słonimskim), Joachim Chreptowicz, Kazimierz Hurko (zawsze na sejmiku witebskim), Gerwazy Ludwik Oskierka, Rafał Oskierka (zawsze na sejmiku mozyrskim), Antoni Chrapowicki, Michał Judycki, Ignacy Pruszanowski (zawsze na sejmiku rzeczycim), Leon Wołodkowicz (zawsze na sejmiku mińskim), Jan Józefowicz (zawsze na sejmiku orszańskim) i Tomasz Straszewicz

Kiedy się porównuje spis rekordzistów z czasów Augusta III ze spisem posłów za panowania Augusta II, okazuje się, że za czasów tego króla do poselskiej reprezentacji litewskiej należeli: Jan Antoni Horain, Antoni Zabiełło, Władysław Jelski, Tadeusz Ogiński, Ignacy Łaniewski Wołk, Szymon Siruć, Antoni Rudamina, Otto Grothuz, Michał Adam Ślizień, Kazimierz Hurko, Gerwazy Ludwik Oskierka, Antoni Chrapowicki, Leon Wołodkowicz¹⁰. To tylko 13 posłów. Co było mniej

¹⁰ Porównanie robimy na podstawie tabeli „Спіс паслоў на соймы Рэчы Паспалітай з павятовых соймаў Княства ў часы панавання Аўгуста II” i źródeł do niej. Zob. Андрэй Мацук, *Павятовыя соймакі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 562–567.

niż trzecią część. Oznacza to znacznie większą liczbę rekordzistów reprezentacji poselskiej za panowania Augusta III, którzy po raz pierwszy uzyskali mandaty za panowania tego władcy. Zwracamy uwagę, że 26 posłów litewskich wybierano po 4 razy i więcej, 11 z nich reprezentowało jeden sejmik powiatowy. Po 3 razy i więcej wybrano 45 posłów litewskich, ponad połowa z nich (23) uzyskała mandat jednego sejmiku powiatowego.

Tab. 4. Posłowie wybrani na jednym powiatowym sejmiku litewskim za panowania Augusta III

Sejmik	Szlachcic
Wileński	Jan Antoni Horain, Franciszek Tyzenhauz
Oszmiański	Antoni Sulistrowski
Lidzki	Ignacy Scypion del Campo, Dominik Aleksandrowicz
Wilkomierski	Ignacy Dąbrowski, Jan Ludwik Plater
Brasławski	Antoni Rudomina, Józef Strutyński
Trocki	Andrzej Władysław Ukolski
Kowieński	Szymon Siruć
Grodzieński	
Upicki	Otto Grothuz
Żmudzki	
Smoleński	Stanisław Burzyński
Starodubowski	
Połocki	
Nowogródzki	
Słonimski	Ignacy Łaniewski Wołk, Michał Adam Ślizień
Wołkowyski	Stefan Ołędzki
Witebski	Leonard Pocij, Kazimierz Hurko
Orszański	Jan Józefowicz
Brzeski	
Piński	
Mścislawski	
Miński	Leon Wołodkowicz
Mozyrski	Rafał Oskierka, Gedeon Jeleński
Rzeczycki	Ignacy Pruszanowski

W ten sposób ponad dwa razy za panowania Augusta III posłami zostało 45 przedstawicieli magnaterii i szlachty. To oni byli litewską elitą poselską w tym okresie. Na sejmikach powiatowych żmudzki, starodubowski, połocki i brzeski za panowania Augusta III więcej niż dwa razy nie wybrano na posła przedstawiciela magnaterii lub szlachty. 23 przedstawicieli magnaterii i szlachty reprezentowało

tylko jeden sejmik powiatowy. Oczywiście jest, że niektórzy z nich mogli zostać posłami również z innych sejmików. Byli to Jan Antoni Horain, Antoni Rudamina, Szymon Siruć, Leonard Pocij, Stanisław Burzyński, Ignacy Łaniewski Wołk, Michał Adam Ślizień. Łatwiej jednak było otrzymać mandat na tym sejmiku, który się reprezentowało wcześniej. Po dwóch takich posłów uczestniczyło w 7 sejmikach: wileńskim, lidzkim, wilkomierskim, brasławskim, słonimskim, witebskim i mozyrskim. Żadnego takiego posła nie było na 8 sejmikach: grodzieńskim, żmudzkiem, starodubowskim, połockim, nowogródzkim, brzeskim, pińskim i mściławskim.

Tab. 5. Rody szlacheckie, które reprezentowali posłowie litewscy za panowania Augusta III

Liczba wyborów na posła	Rody szlacheckie
12	Brzostowscy
11	Oskierkowie
10	Zabiellowie, Pacowie
9	Tyzenhauzowie
8	Łopacińscy, Jeleńscy
7	Horainowie, Chreptowiczowie
6	Hurkowie
5	Orzeszkowie, Burzyńscy, Straszewiczowie, Chrapowiccy, Józefowiczowie, Aleksandrowiczowie, Sulistrowscy, Ślizniowie i Jelscy
4	Scypionowie del Campo, Chomińscy, Ciechanowieccy, Strutyńscy, Ukolscy, Białozorowie, Korsakowie, Dąbrowscy, Strawińscy, Wołowiczowie, Łaniewscy Wołkowie, Olędzcy, Judyccy, Sosnowscy i Siruciowie

Najwięcej – 12 razy – posłami na sejm Rzeczypospolitej za panowania Augusta III zostali przedstawiciele rodu Brzostowskich. Najczęściej – 5 razy – Brzostowscy byli wybierani na posłów na sejmiku w Oszmianie (w latach 1752, 1754, 1756, 1758 i 1760). Przedstawiciel rodziny Brzostowskich został wybrany na posła na pięciu kolejnych sejmikach oszmiańskich. Świadczy to o rosnącym wpływie tego rodu na miejscowy sejmik w latach pięćdziesiątych XVIII wieku. Najczęściej z rodu Brzostowskich na posła był wybierany Michał Brzostowski – 5 razy: na sejmiki oszmiański (1752, 1756 i 1758) i starodubowski (1746 i 1760)¹¹.

¹¹ Omyłkowo policzono, że Brzostowscy byli wybierani na posłów na sejm Rzeczypospolitej za panowania Augusta III 11 razy. Zob. Андрэй Мацук, *Павятовья соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 214.

Brzostowskim niewiele ustępowali Oskierkowie, którzy zostali posłami za panowania Augusta III 11 razy. Z tego 9 razy miało to miejsce na sejmiku mozyrskim. Ze wszystkich sejmików mozyrskich za panowania Augusta III, które zakończyły się sukcesywnie wyborem tylko w 1744 i 1746 roku wśród posłów nie znalazł się przedstawiciel rodziny Oskierków. Ponadto Oskierkowie zdobyli mandaty poselskie też w innych częściach Księstwa: na sejmikach oszmiańskim i wołkowyskim.

Nieco mniej, bo 10 razy, na posłów wybrano przedstawicieli rodu Zabiellów. Sześciokrotnie to był marszałek kowieński Antoni Zabiello. Z tego 5 razy na sejmiku kowieńskim (1738, 1740, 1746, 1750 i 1752). W sumie przedstawiciele rodu Zabiellów byli wybierani na posłów na sejmiku kowieńskim 9 razy, a od sejmiku kowieńskiego poselskiego 1736 roku do sejmiku poselskiego kowieńskiego 1746 roku jednym z posłów na sejm zawsze był przedstawiciel rodu Zabiellów. Pokazuje to wpływ tej rodziny na sejmik tego powiatu. Jednak w okresie od 1756 roku i do końca panowania Augusta III Zabiellowie przestali być wybierani na posłów na sejmiku kowieńskim. Przedstawiciel tego rodu za panowania Augusta III po raz ostatni został posłem na sejm Rzeczypospolitej w 1756 roku¹².

Tak samo 10 razy za panowania Augusta III funkcje poselskie pełnili Pacowie. Z tego 6 razy był to pisarz litewski Antoni Michał Pac (na sejmiku kowieńskim wybrany 3 razy: 1748, 1754 i 1760, na sejmiku smoleńskim – 2 razy: 1740 i 1750 i sejmiku starodubowskim – 1746). Inni przedstawiciele tego rodu zdobywali mandaty poselskie po razie na sejmikach lidzkim, żmudzkiem, smoleńskim i starodubowskim. To pokazuje, że poza wspomnianym Antonim Michałem Pacem, ten ród nie miał dużych wpływów na konkretnych sejmikach.

Przedstawiciele rodu Tyzenhauzów zostali wybrani na posłów do sejmu 9 razy. W tym Franciszek Tyzenhauz – 5 razy na sejmiku wileńskim. Inni przedstawiciele rodu Tyzenhauzów zostali posłami po 2 razy na sejmikach wilkomierskim i grodzieńskim. Na sejmiku wilkomierskim Tyzenhauzowie mieli poważne wpływy dzięki staroście grodzkiemu wilkomierskiemu Benedyktowi Tyzenhauzowi, który w 1744 roku sam był posłem z tego sejmiku. Na sejmiku grodzieńskim w latach 1761 i 1762 był to podstarosta grodzieński i podstoli grodzieński Antoni Tyzenhauz, który dopiero zaczynał swoją udaną karierą. Na sejmiku mozyrskim pięciokrotnie wybierany był przedstawiciel rodu Jeleńskich. Ogółem od 1756 roku obok Oskierków posłem na sejmikach poselskich zostawał przedstawiciel rodu Jeleńskich. W tym czterokrotnie to był Gedeon Jeleński, który został posłem mozyrskim w latach 1752, 1756, 1758 i 1761. W 1760 roku posłem z rodu Jeleńskich w

12 Powody tego były różne. Zob. Monika Jusupović, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku: działalność polityczna rodziny Zabiellów w latach 1733–1795*, Warszawa: Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Historyczne, Wydawnictwo Neriton, 2014, p. 222, 227–228, 233–234, 240–241, 243–244.

Mozyrzę był podkomorzy mozyrski Michał Jeleński. W sumie przedstawiciele tej rodziny uzyskiwali mandaty 8 razy. Kolejne trzy razy na sejmiku wilkomierskim. Dwa razy (1748 i 1752) posłem został podsędek wilkomierski Rafał Jeleński, a w 1762 roku miecznik mozyrski i pisarz grodzki wilkomierski Konstanty Jeleński. Tak samo 8 razy na posłów do sejmu Rzeczypospolitej zostali wybrani przedstawiciele rodziny Łopacińskich. Przy czym 7 razy był to starosta grodzki mścisławski Mikołaj Tadeusz Łopaciński: wybrany przez sejmiki brasławski (1744), smoleński (1752), starodubowski (dwukrotnie: 1758 i 1760), połocki (1762) i mścisławski (dwukrotnie: 1756 i 1761). W 1760 roku posłem w Brasławiu został jego brat sędzia grodzki brasławski Ignacy Łopaciński.

Ród Horainów reprezentował podkomorzy wileński Jan Antoni Horain, który był posłem 7 razy (wybrany za każdym razem na sejmiku wileńskim). Żaden inny przedstawiciel tego rodu za panowania Augusta III nie zdobył poselskiego mandatu. Przedstawiciele rodu Chreptowiczów byli posłami na sejm siedmiokrotnie (po dwa razy wybrani na sejmikach grodzieńskim, starodubowskim i nowogródzkim). Stolnik nowogródzki Joachim Chreptowicz był trzykrotnie posłem (sejmiki nowogródzki (1754 i 1762) i starodubowski (1756).

Nieco mniej, bo 6 razy, za każdym razem na sejmiku witebskim, byli wybierani na posłów do sejmu Rzeczypospolitej przedstawiciele rodu Hurków. Przy czym pisarz ziemski witebski Kazimierz Hurko był trzykrotnie posłem (1736, 1740 i 1744), a podkomorzy witebski Józef Hurko – dwukrotnie (1756 i 1761). W 1752 roku posłem został horodniczy witebski Marcin Hurko.

Sporo rodów szlacheckich miało po 5 przedstawicieli wśród posłów na sejm Rzeczypospolitej. Tak pięciokrotnie przedstawiciele rodu Orzeszek zostawali posłami. Zdarzyło się to 4 razy na sejmiku pińskim (1736, 1744, 1752 i 1761). Żaden z przedstawicieli tej rodziny nie był posłem więcej niż dwa razy. Również 5 razy, zawsze na sejmiku smoleńskim, posłami zostali przedstawiciele rodu Burzyńskich. Czterokrotnie z rządu (1738, 1740, 1744 i 1746) był to instygator litewski Stanisław Burzyński. Raz, w 1760 roku, posłem został jego syn Tadeusz Burzyński. Ojciec i syn Straszewiczowie byli wybierani 5 razy na posłów do sejmu Rzeczypospolitej. Ponadto podstarosta upicki Kazimierz Straszewicz dwukrotnie został wybrany na sejmiku upickim (1736 i 1744), a jego syn starosta grodzki starodubowski Tomasz Straszewicz na sejmiku smoleńskim w 1738 roku, na sejmiku upickim w 1744 roku i na sejmiku starodubowskim 1752 roku. Z kolei przedstawiciele rodu Chrapowickich pięciokrotnie byli posłami do sejmu Rzeczypospolitej. Z tego trzy razy z sejmiku smoleńskiego, a dwa razy z sejmiku orszańskiego. Trzy razy był to podkomorzy smoleński Antoni Chrapowicki, a dwa razy jego syn Mikołaj Chrapowicki. Ojciec Michał Adam i syn Stefan Śliźniowie razem pięciokrotnie byli posłami do sejmu Rzeczypospolitej. Zawsze poselskie mandaty uzyskiwali na sejmiku słonimskim. W latach 1736, 1738 i 1752 wybierany był podkoniuszy

litewski Michał Adam Ślizień, a w 1750 i 1760 roku podkomorzy słonimski Stefan Ślizień. Jeszcze 5 razy – i za każdym razem na sejmiku orszańskim – zostali wybrani na posłów do sejmu Rzeczypospolitej przedstawiciele rodu Józefowiczów. Trzykrotnie był to starosta grodzki orszański Jan Józefowicz: w latach 1744, 1750 i 1756. Jeszcze po razie jego ojciec starosta grodzki orszański Aleksander Józefowicz (1736) i sędzia grodzki orszański Antoni Józefowicz (1761). Również 5 razy, zawsze na sejmiku lidzkim, był wybierany na posła do sejmu Rzeczypospolitej przedstawiciel rodu Aleksandrowiczów. Dwukrotnie to był chorąży lidzki Łukasz Aleksandrowicz: w 1738 i 1746 roku, a trzykrotnie jego syn pisarz ziemski lidzki Dominik Aleksandrowicz: w 1754, 1758 i 1761 roku. Przedstawiciele rodu Sulistrowskich byli wybierani na posłów do sejmu Rzeczypospolitej pięciokrotnie, zawsze na sejmiku oszmiańskim. Wśród nich czterokrotnie (1736, 1744, 1748 i 1750) był to marszałek oszmiański Antoni Sulistrowski. Raz w 1746 roku posłem został jego brat wojski oszmiański Karol Sulistrowski. Starosta grodzki piński Władysław Jelski był wybierany pięciokrotnie na posła do sejmu Rzeczypospolitej. Był jedynym przedstawicielem tego rodu wśród reprezentacji poselskiej za panowania Augusta III. Trzykrotnie Jelski uzyskał mandat na sejmiku pińskim (1738, 1744 i 1748) i dwukrotnie na sejmiku grodzieńskim (1756 i 1758).

Jeszcze więcej mamy przykładów na to, że przedstawiciele poszczególnych rodów za panowania Augusta III zostawali czterokrotnie posłami na sejm Rzeczypospolitej. Starosta grodzki lidzki Ignacy Scypion del Campo, który był jedynym przedstawicielem tego rodu wśród posłów na sejm za panowania Augusta III, był czterokrotnie wybierany na sejmiku lidzkim. Przedstawiciele rodu Chomińskich też czterokrotnie pełnili funkcje poselskie na sejmie Rzeczypospolitej. Co więcej, wszyscy zostali wybrani na sejmiku oszmiańskim: w 1736, 1738, 1740 i 1752 roku. Dwukrotnie był to starosta grodzki oszmiański Ludwik Chomiński, w 1736 i 1738 roku, jeszcze dwa razy był to chorąży oszmiański Hilary Chomiński, w 1740 i 1752 roku. Przedstawiciele rodziny Ciechanowieckich też byli wybierani 4 razy na posłów do sejmu Rzeczypospolitej. Po dwa razy byli to starosta opeski Jan, wybrany na sejmiku brasławskim oraz wojski mścisławski Marcin – na sejmiku mścisławskim. Jedynego przedstawiciela rodu Strutyńskich wybierano 4 razy na sejmiku brasławskim. Był to starosta szakinowski Józef Strutyński (1746, 1750, 1752 i 1754). W tym wypadku mamy sytuację, kiedy dominacja na jednym sejmiku z czasem zakończyła się – Józef Strutyński zaczął ustępować na sejmiku brasławskim bardziej wpływowym miejscowym rodzinom Ciechanowickich i Wawrzeckich. Czterokrotnie przedstawiciele rodu Ukolskich byli wybierani na posłów na sejm Rzeczypospolitej i zawsze na sejmiku trockim. Trzykrotnie był to ciwun trocki i podwojewodzi trocki Andrzej Władysław Ukolski (1740, 1746 i 1750). W 1736 roku posłem został jego ojciec ciwun trocki i podwojewodzi trocki Kazimierz Ukolski. Przedstawiciele rodziny Białłozorów uzyskiwali mandaty poselskie

czterokrotnie. Za każdym razem miało to miejsce na sejmiku upickim, a posłami zostawali: stolnik upicki Jerzy Białłozor (1738 i 1748) i starosta nowomłyński Onufry Białłozor (1758 i 1761). Tak samo przedstawiciele rodu Strawińskich byli czterokrotnie wybierani na posłów do sejmu Rzeczypospolitej. Przy czym trzykrotnie miało to miejsce na sejmiku starodubowskim: w 1740, 1750 i 1754 roku. Jeszcze jeden raz na sejmiku słonimskim w 1754 roku. Przedstawiciele rodu Korsaków byli wybierani 4 razy na posłów do sejmu wyłącznie na sejmiku połockim. Z nich Korsakowie Udzielscy w latach 1736 i 1738; Korsakowie Bobynicy lub Korsakowie Zalescy (dokładnie nie wiadomo, kto z Korsaków został wybrany na posła: surogator grodzki połocki Antoni Korsak Zaleski czy chorążyc połocki Trojan Korsakowie Bobynicy) w 1746 roku; Korsacy Bobynicki – w 1758 roku). Co więcej, żaden z przedstawicieli rodu Korsaków nie został nawet dwukrotnie wybrany na posła do sejmu Rzeczypospolitej za panowania Augusta III. Podobnie ojciec Kazimierz i syn Michał Wołłowiczowie czterokrotnie byli wybierani na sejmiku słonimskim: Kazimierz w latach 1746 i 1762, a Michał – w latach 1760 i 1761. Tak samo łowczy litewski Ignacy Łaniewski Wołk czterokrotnie został posłem na sejmiku słonimskim (1738, 1744, 1748 i 1752). Z rodziny Olędzkich na posła wybrano jedynie marszałka wołkowyskiego Stefana Olędzkiego. Za każdym razem mandat uzyskiwał na sejmiku wołkowyskim (1738, 1748, 1752 i 1761), gdzie miał wyjątkowo duże wpływy. Czterokrotnie przedstawiciele rodu Judyckich byli wybierani na posłów do sejmu Rzeczypospolitej. Trzy razy zdarzyło się to na sejmiku rzeczyckim. Trzy razy posłem został sędzia ziemski rzeczycki Michał Judycki (sejmik orszański – 1756 rok, rzeczycki – lata 1740 i 1750). Józef Sosnowski, który był jedynym przedstawicielem tego rodu wśród posłów, też został czterokrotnie wybrany do sejmu Rzeczypospolitej. Przy czym dwukrotnie miało to miejsce na sejmiku brzeskim: w latach 1752 i 1762. Poza tym był wybierany na posła na sejmikach grodzieńskim 1740 i połockim 1750 roku. Czterokrotnie i zawsze na sejmiku kowieńskim (1740, 1744, 1746 i 1750) mandat poselski uzyskiwał przedstawiciel rodu Siruciów – starosta grodzki kowieński Szymon¹³.

Podsumujmy rody, których przedstawiciele byli wybierani z sejmików litewskich na posłów na sejm za panowania Augusta III co najmniej czterokrotnie: Brzostowscy (12), Oskierkowie (11), Zabiellowie (10), Pacowie (10), Tyzenhauzowie (9), Jeleńscy (8), Łopacińscy (8), Horainowie (7), Chreptowiczowie (7), Hurkowie (6), Sulistrowscy (5), Orzeszkowie (5), Jelscy (5), Burzyńscy (5), Straszewiczowie (5), Chrapowiccy (5), Józefowiczowie (5), Aleksandrowiczowie (5), Śliźniowie (5), Scypionowie del Campo (4), Chomińscy (4), Ciechanowieccy (4), Strutyńscy (4), Ukolscy (4), Białłozorowie (4), Dąbrowscy (4), Strawińscy (4), Korsakowie (4), Wołłowiczowie (4), Łaniewscy Wołkowie (4), Olędzcy

13 Te informacje o liczbie wyborów z osobnych rodów przygotowano na podstawie. Zob. Андрей Мацук, *Павятовья соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, р. 214–217.

(4), Judyccy (4), Sosnowscy (4) i Siruciowie (4). Otrzymujemy 34 rody, których przedstawiciele byli wybierani na posłów 193 razy. To stanowi ponad 39,5 proc. posłów litewskich wybranych za panowania Augusta III¹⁴.

Wśród magnatów przewagę mieli Massalscy, którzy zostawali posłami po 15 razy. Czternastokrotnie mandaty poselskie uzyskiwali Radziwiłłowie. Z kolei 12 razy za panowania Augusta III wybierano na posłów Pocijów. Sapichowie i Ogińscy byli wybierani po 9 razy, 6 razy Sołłohubowie (zawsze generał artylerii litewskiej Antoni Sołłohub). Jak pamiętamy, za panowania Augusta III na posłów do sejmów na Litwie wybrano 488 osób. Spośród nich 64 magnatów. Razem z przedstawicielami szlachty mamy 40 rodów, które w omawianym okresie stanowiły ponad 52,5 proc. posłów. To znaczy, że co drugi poseł litewski z czasów Augusta III reprezentował te 40 rodów. To właśnie one stanowiły tę elitę poselską, która reprezentowała Wielkie Księstwo Litewskie na sejmach Rzeczypospolitej za panowania Augusta III.

Do wyżej wymienionych magnatów należy dodać magnatów koronnych, którzy zostali posłami dzięki swoim krewnym Radziwiłłom: Józefa Mycielskiego – starodubowskiego posła w 1756 roku, Stanisława Mycielskiego – starodubowskiego posła w 1761 roku, Stanisława Rzewuskiego – słonimskiego posła w 1762 roku. Razem otrzymujemy 67 posłów. To więcej niż 13,5 proc. wszystkich mandatów. Za panowania Augusta III przedstawiciele ośmiu rodów magnackich Wielkiego Księstwa Litewskiego stanowili nieco ponad 13,5 proc. posłów.

Od razu nasuwa się pytanie, czy był sejmik, na którym za panowania Augusta III w Wielkim Księstwie Litewskim przedstawiciele rodów magnackich nie zostali posłami na sejm. Okazuje się, że mamy trzy takie sejmiiki – upicki, połocki i mozyrski. Każdy z nich miał swoją specyfikę, co spowodowało, że za panowania Augusta III przedstawiciele rodów magnackich nie uzyskali na nich mandatów poselskich.

Tab. 6. Reprezentacja rodów wśród posłów na poszczególnych sejmiikach litewskich za panowania Augusta III

Sejmik	Ród
Wileński	Tyzenhauzowie, Horainowie
Oszmiański	Sulistrowscy, Chomińscy, Brzostowscy
Lidzki	Aleksandrowiczowie, Scypionowie del Campo
Wilkomierski	Jeleńscy, Platerowie, Dąbrowscy
Brasławski	Rudominowie, Strutyńscy, Belikowiczowie
Trocki	Pocijowie, Ukolscy
Kowieński	Zabiellowie, Siruciowie, Pacowie
Grodzieński	Massalscy, Walowie

¹⁴ Z pominięciem rodu Dąbrowskich. Zob. Андрэй Мацук, *Павятовья сеймікі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, s. 223.

Upicki	Grothuzowie, Puzynowie, Białozorowie, Straszewiczowie
Żmudzki	Gorscy
Smoleński	Burzyńscy, Chrapowiccy, Pacowie, Dylewscy
Starodubowski	Strawińscy
Połocki	Korsakowie
Nowogródzki	Radziwiłłowie
Słonimski	Łaniewscy Wołkowie, Wołłowiczowie, Śliźniowie, Sapiehowie
Wołkowyski	Ołędcy, Massalscy
Witebski	Ogińscy, Pociejowie, Hurkowie
Orszański	Józefowiczowie
Brzeski	
Piński	Orzeszkowie, Jelscy, Kurzenieccy
Mścislawski	
Miński	Wołodkowiczowie
Mozyrski	Oskierkowie, Jeleńscy, Lenkiewiczowie
Rzeczycki	Judyccy, Pruszanowscy

Razem mamy na 24 sejmikach litewskich reprezentację 47 rodów (trzy rody reprezentowało po 2 sejmiki powiatowe), których przedstawiciele byli wybierani na posłów na sejm co najmniej trzykrotnie z jednego sejmiku. Widzimy, że wśród posłów-magnatów Radziwiłłowie mieli takie miejsce na sejmiku nowogródzkim, Sapiehowie – na sejmiku słonimskim, Massalscy – na sejmikach grodzieńskim i wołkowyskim, Ogińscy – na sejmiku witebskim, Pociejowie – na sejmikach trockim i witebskim. Z rodów szlacheckich wpływy na dwóch sejmikach mieli tylko Jeleńscy (mozyrskim i wilkomierskim) i Pacowie (kowieński i smoleński). Jeleńscy mieli wpływ na sejmiku wilkomierskim wyłącznie dzięki podsędkowi wilkomierskiemu Rafałowi Jeleńskiemu. Paców można odnieść do magnatów lokalnych, którzy mieli poważne wpływy w więcej niż jednym powiecie Księstwa. Na dwóch sejmikach, mścislawskim i brzeskim, nie widać rodów, których przedstawiciele byli wybierani na posłów więcej niż 2 razy. Na sejmiku mścislawskim tak się stało, że za panowania Augusta III ponad połowa sejmików poselskich została zerwana¹⁵. Sytuację z sejmikiem brzeskim można wytłumaczyć tym, że było dużo przedstawicieli średniej szlachty, którzy walczyli między sobą o mandaty poselskie i mamy sporo rodów, których przedstawiciele po 2 razy byli wybierani na posłów na tym sejmiku: Grabowscy, Buchowieccy, Sosnowscy, Suzinowie, Oziębłowsy, Kropińscy i Sapiehowie (gałąź kodeńska)¹⁶. Najwięcej, 4 rody, reprezentowanych było na sejmikach upickim, słonimskim i smoleńskim. Na sejmiku upickim byli

15 Andrej Macuk, *Sejmiki województwa mścislawskiego za panowania Augusta III*, p. 351–355.

16 Michał Wójciuk, *Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji*, in: *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2009, t. VI, p. 131–133.

to przedstawiciele miejscowej szlachty: Grothuzowie, Puzynowie, Białłozorowie i Straszewiczowie. Ostatni z nich odnosili sukcesy w wyborach też na innych sejmikach Księstwa. W przypadku sejmiku słonimskiego tłumaczy się to tym, że w powiecie mieszkali przedstawiciele szlachty średniej (Łaniewscy Wołkowie i Śliźniowie), którzy z czasem uzyskali urzędy nie tylko powiatowe, ale także dygnitarские litewskie. Na sejmiku smoleńskim często konkurowali o poselstwo przedstawiciele rodziny Paców, kiedy nie mieli innego miejsca kandydowania. Widzimy zatem, że na tych trzech sejmikach były różne powody dominacji od razu 4 rodów. Mamy 5 sejmików (żmudzki, połocki, nowogródzki, orszański i miński), gdzie przedstawiciele jednej rodziny byli wybierani na posłów więcej niż 2 razy. Nie dziwi to, jako że wiadomo, iż te rody miały duże wpływy właśnie na tych sejmikach: Gorscy – na żmudzkim, Korsakowie – na połockim, Radziwiłłowie – na nowogródzkim, Józefowiczowie – na orszańskim, Wołodkowiczowie – na mińskim. Konkurenci zawsze musieli brać pod uwagę, że przedstawiciele tych rodów mają duże poparcie wśród miejscowej szlachty.

Przeanalizujemy jeszcze, ile razy przedstawiciele tych rodów zostali wybrani i jaki stanowili odsetek ogólnej liczby posłów.

Tab. 7. Liczba posłów wśród reprezentacji rodów na poszczególnych sejmikach litewskich za panowania Augusta III

Sejmik	Ród	Liczba posłów z tych rodów	Ogólna liczba posłów
Wileński	Tyzenhauzowie, Horainowie	12	24
Oszmiański	Sulistrowscy, Chomińscy, Brzostowscy	14	24
Lidzki	Aleksandrowiczowie, Scypionowie del Campo	10	24
Wilkomierski	Jeleńscy, Platerowie, Dąbrowscy	10	24
Brasławski	Rudominowie, Strutyńscy, Belikowiczowie	10	22
Trocki	Pociejowie, Ukolscy	8	14
Kowieński	Zabiełłowie, Siruciowie, Pacowie	15	28
Grodzieński	Massalscy, Walowie	11	24
Upicki	Grothuzowie, Puzynowie, Białłozorowie	10	18
Żmudzki	Gorscy	3	14
Smoleński	Burzyńscy, Chrapowiccy, Pacowie, Dylewscy	14	24
Starodubowski	Strawińscy	3	26

Połocki	Korsakowie	4	16
Nowogródzki	Radziwiłłowie	6	14
Słonimski	Łaniewscy Wołkowie, Wołowiczowie, Śliźniowie, Sapiehowie	15	26
Wołkowyski	Ołędzcy, Massalscy	8	20
Witebski	Ogińscy, Pocijowie, Hurkowie	13	20
Orszański	Józefowiczowie	5	20
Brzeski			20
Piński	Orzeszkowie, Jelscy, Kurzenieccy	10	18
Mścislowski			12
Miński	Wołodkiewiczowie	3	14
Mozyrski	Oskierkowie, Jeleńscy, Lenkiewiczowie	17	22
Rzeczycki	Judyccy, Pruszanowscy	6	20

Widzimy, że przedstawiciele wymienionych rodów stanowili połowę i więcej posłów na 9 sejmikach: wileńskim, oszmiańskim, trockim, kowieńskim, upickim, smoleńskim, słonimskim, witebskim i mozyrskim. Faktycznie na więcej niż trzeciej części sejmików litewskich wśród posłów widać dominację od 2 do 4 rodów. Najwięcej to było 17 na 22 posłów mozyrskich, którzy pochodzili z rodu Oskierków, Jeleńskich i Lenkiewiczów. To znaczy, że tylko 5 posłów mozyrskich za panowania Augusta III było przedstawicielami innych niż te trzy rody. 15 z 26

Tab. 8. Spis dyrektorów sejmików poselskich na Litwie za panowania Augusta III

Powiat	1736	1738	1740	1744	1746	1748
Wilno	Mikołaj Petruszewicz cześnik	Jan Monkiewicz	Mikołaj Ruszczyk		Józef Bohusz cześnik	Józef Stanisław Sapieha koadiutor
Oszmiana			Antoni Sulistrowski			
Lida	Zerwany	Franciszek Stetkiewicz	Kazimierz Korkuć	Zerwany	Marcin Noniewicz	Aleksander Mosiewicz
Wilkomierz	Marcjan Dąbrowski marszałek		Ignacy Dąbrowski stolnik			Tomasz Siesicki marszałek
Brasław		Tadeusz Ogiński pisarz litewski		Józef Strutyński		Zerwany
Troki	Jan Wazgird cześnik	Zerwany	Antoni Wazgird		Stefan Romer pisarz grodzki	Zerwany

posłów na sejmikach słonimskich pochodziło z czterech rodów: Łaniewskich Wołków, Wołłowiczów, Śliżniów i Sapiehów. 15 posłów, ale już z 28 zostało wybranych na sejmiku kowieńskim z trzech rodów: Zabiellów, Siruciów i Paców. Na sejmiku witebskim też widać mocne wpływy trzech rodów (dwa z których były magnackimi). Tam przedstawiciele tych rodów uzyskiwali mandaty poselskie 13 razy. Przedstawiciele innych rodzin zostawali posłami tylko 7 razy.

Tab. 8. Spis dyrektorów sejmików poselskich na Litwie za panowania Augusta III¹⁷

Na razie brakuje informacji na temat dyrektorów sejmikowych, ale już spis tych, których udało się wyjaśnić, może być podstawą do szerszej analizy. Od razu widać, że wśród dyrektorów sejmikowych znajduje się pewna liczba przedstawicieli szlachty prostej, której nie widać wśród posłów. Wiązało się to z dużymi wydatkami, które ponosił poseł podczas podróży na sejm Rzeczypospolitej do Warszawy lub Grodna. Widzimy też, że w tych powiatach, gdzie byli marszałkowie, to właśnie oni prowadzili obrady sejmików. Poza tym rzadko kierowali obradami sejmików magnaci. Dowodzi to niedużego ich zainteresowania pełnieniem takiej funkcji na sejmiku poselskim w odróżnieniu od chęci być wybranym na posła na sejm Rzeczypospolitej.

17 Informacja o dyrektorach sejmikowych opracowana na podstawie źródeł do tabeli „Спіс паслоў на соймы Рэчы Паспалітай з павятовых соймаў Княства ў часы панавання Аўгуста III” i badań własnych. Zob. Андрэй Мацук, *Павятовыя соймікі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 568–575.

1750	1752	1754	1756	1758	1760	1761	1762
Andrzej Abramowicz pisarz ziemski	Jan Horain podkomorzy	Józef Tyszkiewicz ciwun	Zerwany	Adam Brzostowski połocki kasztelan	Zerwany	Michał Horodzieński sędzia ziemski	Jan Monkiewicz podśedek
Antoni Sulistrowski marszałek			Tadeusz Ogiński trocki kasztelan	Michał Sulistrowski cześnik	Antoni Czechowicz skarbnik	Zerwany	Zerwany
Jakub Wilbik	Maciej Rucki koniuszy	Kazimierz Narbut marszałek	Kazimierz Narbut marszałek	Kazimierz Narbut marszałek	Kazimierz Narbut marszałek lub Jodka podkomorzy	Kazimierz Narbut marszałek	
		Ignacy Dąbrowski chorąży	Kazimierz Tyszkiewicz	Zerwany	Zerwany		Rafał Jeleński podśedek
		Bonifacy Masłowski	Zerwany	Felicjan Wawrzecki wojski		Zerwany	
Stefan Romer grodzki pisarz	Mikołaj Turczynowicz skarbnik	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Józef de Raes wojski i podwojewodzi	Zerwany

Kowno	Mikołaj Zabiello marszałek	Mikołaj Zabiello marszałek	Jan Zabiello chorąży	Antoni Zabiello marszałek		Jan Zabiello chorąży
Grodno	Zerwany	Zerwany	Stanisław Kotowicz	Karol Chreptowicz miecznik		
Upita	Andrzej Staszewski skarbnik	Józef Puzyna prałat-kantor wileński	Zerwany	Jerzy Biallozor stolnik	Antoni Puzyna starosta	Stanisław Puzyna starosta
Żmudź	Franciszek Karp ciwun ejragolski	Zerwany	Zerwany	Józef Tyszkiewicz starosta	Józef Tyszkiewicz starosta	Onufry Kownacki cześnik
Smoleńsk		Karol Eydziatowicz podwojewodzi				
Starodub	Walerian Żaba połocki kasztelan	Kazimierz Straszewicz upicki miecznik i upicki podstrota	Władysław Bisping ziemski sędzia			
Połock	Jozefat Sielawa podsedek	Michał Sielicki	Zerwany	Szymon Korsak Udzielski wojski		Zerwany
Nowogródek		Michał Krzyszyłowski rotmistrz	Zerwany	Zerwany	Michał Mierzejewski podczasy	Zerwany
Słonim	Karol Jesman	Gedeon Przeclawski krajczy	Zerwany			Kazimierz Wollowicz marszałek
Wolkowysk	Zerwany	Michał Massalski mściślowski wojewoda	Zerwany	Stefan Ołędzki marszałek	Stefan Ołędzki marszałek	Stefan Ołędzki marszałek
Witebsk		Zerwany		Andrzej Wasilewski wojski		Zerwany
Orsza		Zerwany	Jan Józefowicz starosta		Jan Szemioth horodniczy	
Brześć	Zerwany	Marcin Paszkowski strażnik polny litewski	Wojciech Grabowski	Zerwany	Emanuel Chrzanowski	Ignacy Wyganowski
Pińsk			Zerwany	Józef Kulikowski krajczy		
Mściślów	Krzysztof Wollowicz starosta	Rafał Szpillowski horodniczy i podstarosta	Zerwany	Antoni Ilinicz stolnik	Zerwany	
Mińsk	Zerwany	Zerwany		Zerwany	Piotr Zernicki	Józef Iwanowski starosta
Mozyrz	Zerwany					
Rzeczyca	Zerwany	Michał Kielczewski wojski i pisarz grodzki		Antoni Chalecki podkomorzy	Zerwany	Ignacy Pruszanowski wojski i pisarz grodzki

Stanisław Prozor wojski		Jan Zabiello mściślowski kasztelan	Szymon Siruć witebski kasztelan	Antoni Zabiello marszałek	Antoni Zabiello marszałek	Antoni Zabiello marszałek	Marcin Czerniewicz horodniczy
Józef Wał wojski	Ignacy Massalski pisarz litewski	Lukasz Baranowicz horodniczy	Kajetan Mícuta		Józef Sopoćko	Marcin Olizarowicz podsejdek	
Stanisław Russel pisarz grodzki	Zerwany	Mateusz Straszewicz strażnik	Zerwany	Jerzy Białozor wojski	Zerwany		Zerwany
Józef Tyszkiewicz starosta	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Adam Iwanowicz porucznik JKM	Stanisław Odachowski ciwun Małych Dyrwian	Zerwany	Zerwany
Michał Dylewski stolnik			Karol Eydziatowicz sędzia ziemski	Zerwany	Tadeusz Eydziatowicz stolnik	Karol Eydziatowicz sędzia ziemski	Zerwany
	Hrehory Gimbut podkomorzy	Hrehory Gimbut podkomorzy	Bolesław Biszping chorąży		Ignacy Strawiński pisarz grodzki i wojski	Bolesław Biszping chorąży	Zerwany
Onufry Buynicki miecznik	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Antoni Pakosz ziemski surogator	Szymon Przysiecki sędzia grodzki	Zerwany	
Jan Rowiński	Zerwany	Jan Bujnowski	Zerwany, rozdwojony	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Jan Rowiński podczaszy
Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek	Kazimierz Wollowicz marszałek
Stefan Olędzki marszałek	Stefan Olędzki marszałek	Zerwany	Zerwany		Stefan Olędzki marszałek	Stefan Olędzki marszałek	Stefan Olędzki marszałek
	Ignacy Kaczanowski strażnik	Zerwany		Leonard Pocij obożny litewski	Zerwany	Piotr Bohomolec stolnik	Leonard Pocij obożny litewski
	Zerwany	Zerwany	Antoni Tomkowicz	Antoni Chrapowicki smoleński podkomorzy	Franciszek Wasilewski horodniczy	Mikołaj Chrapowicki	Zerwany
Marcin Matuszewicz stolnik i pisarz grodzki	Stanisław Kropiński miecznik nowogrod-siewierski	Zerwany	Kazimierz Wyganowski trocki podczaszy	Aleksander Buchowiecki wojski	Zerwany	Stanisław Kropiński miecznik nowogrod-siewierski	Aleksander Buchowiecki wojski
Zerwany		Zerwany	Zerwany	Antoni Orzeszko marszałek	Antoni Orzeszko marszałek	Antoni Orzeszko marszałek	Zerwany
Zerwany	Zerwany	Zerwany	Jan Suryn rotmistrz	Zerwany	Zerwany	Jan Kirkor pułkownik	Zerwany
Józef Iwanowski starosta	Zerwany	Zerwany	Zerwany	Zerwany		Józef Galimski	Michał Żyżemski wojski
Zerwany		Antoni Oskierka marszałek	Gedeon Jeleński pisarz dekretowy i podstarosta	Rafał Oskierka marszałek			Zerwany
Karol Wiszczyński	Ignacy Pruszanowski wojski	Antoni Chalecki podkomorzy	Zerwany	Albrycht Radziwiłł starosta	Zerwany	Samuel Pruszanowski podczaszy	Antoni Chalecki podkomorzy

Tab. 9. Spis dyrektorów sejmikowych reprezentujących rody według powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III (wybranych co mniej 3 razy)

Sejmik	Ród
Oszmiański	Sulistrowscy
Lidzki	Narbutowie
Wiłkomierski	Dąbrowscy
Kowieński	Zabiellowie
Upicki	Puzynowie
Żmudzki	Tyszkiewiczowie
Smoleński	Eydziatowiczowie
Starodubowski	Biszipingowie
Słonimski	Wołłowiczowie
Wołkowyski	Ołędzcy
Piński	Orzeszkowie
Rzeczycki	Chaleccy

Oczywiście nie mamy pełnego spisu dyrektorów, ale też możemy z wielką wiarygodnością dodać Oskierków (marszałek mozyrski Rafał Oskierka na pewno kierował wieloma obradami sejmików poselskich). Jednak na dzisiaj nie mamy na to potwierdzenia źródłowego. W chwili obecnej mamy informacje o przedstawicielach 12 rodów, którzy kierowali obradami sejmików poselskich za Augusta III ponad trzykrotnie. Z tego przedstawiciele 7 rodów mieli trafić do tego spisu dzięki temu, że zajmowali urząd marszałka powiatowego: Antoni Sulistrowski – marszałka oszmiańskiego, Kazimierz Narbut – marszałka lidzkiego, Marccjan Dąbrowski – marszałka wiłkomierskiego, Antoni Zabiello – marszałka kowieńskiego, Kazimierz Wołłowicz – marszałka słonimskiego, Stefan Ołędzki – marszałka wołkowyskiego, Antoni Orzeszko – marszałka pińskiego¹⁸. Oprócz nich tylko starosta generalny żmudzki Józef Tyszkiewicz, podkomorzy rzeczycki Antoni Chalecki i sędzia ziemski smoleński Karol Eydziatowicz pełnili funkcję

18 Andrzej Zakrzewski, Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym (XVI–XVIII w.), in: *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996, p. 356–361; Idem, Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.), in: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2000, p. 139–149; Monika Jusupović, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku: działalność polityczna rodziny Zabiellów w latach 1733–1795*, Warszawa: Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Historyczne, Wydawnictwo Neriton, 2014, p. 178–213; Andrej Macuk, Rola marszałka powiatowego na sejmikach Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III, in: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2013, p. 303–318.

dyrektorską na sejmiku ponad dwukrotnie¹⁹. Na dzisiaj mamy zatem tylko 10 przedstawicieli szlachty, którzy kierowali obradami sejmików poselskich za Augusta III ponad 2 razy. Z czasem informacje o dyrektorach sejmików poselskich zostaną oczywiście uzupełnione, ale już teraz możemy twierdzić, że ich liczba wzrosła nieznacznie.

Jeśli porównać spisy posłów i dyrektorów sejmików poselskich za Augusta III, to oprócz nazwisk, które już zostały wymienione, widzimy tylko 5 rodów, których przedstawiciele byli dyrektorami sejmikowymi częściej niż 3 razy i nie byli wśród reprezentacji poselskiej. To były rody Narbutów (sejmik lidzki), Tyszkiewiczów (sejmik żmudzki), Eydziatowiczów (sejmik smoleński), Biszpingów (sejmik starodubowski) i Chaleckich (sejmik rzeczycki). Narbutowie trafili do tego grona, jako że od 1752 roku Kazimierz Narbut był marszałkiem lidzkim i odpowiednio prowadził obrady lokalnego sejmiku. W podobny sposób Józef Tyszkiewicz, będąc starostą generalnym żmudzkiem, kierował obradami sejmiku żmudzkiego. Co ciekawe, Narbutowie i Chaleccy za panowania Augusta III odpowiednio po 2 razy byli wybierani na posłów na sejmikach lidzkim i rzeczyckim.

Od szlachty na sejmiku poseł otrzymywał instrukcję. Objętość takich instrukcji wahała się od kilku do kilkudziesięciu punktów. Ich liczba w poszczególnych powiatach różniła się znacznie. Dla przykładu spójrzmy na instrukcje z sejmików litewskich na sejm 1744 roku. Instrukcja dla posłów wołkowyskich na ten sejm składała się z 26 punktów²⁰. Z kolei instrukcja dla posłów mściławskich składała się z 30 punktów²¹. Instrukcja dla posłów połockich liczyła już 41 punkt²². Jeszcze więcej, 47 punktów zostało zawartych w instrukcji posłów kowieńskich udających się na sejm 1744 roku²³. Jednocześnie w porównaniu z 1744 rokiem wzrosła liczba punktów w instrukcjach posłów wołkowyskich na sejm z 1746 roku i wynosiła teraz 38 punktów²⁴. Jak widać, liczba punktów w instrukcji posłów wołkowyskich wzrosła o 12 punktów w porównaniu z poprzednim sejmem z 1744 roku. Znacznie mniej, bo tylko 18 punktów zawierała instrukcja posłów orszańskich na sejm 1746 roku²⁵.

Niewielka liczba punktów w instrukcjach posłów orszańskich nie powinna dziwić, gdyż w innych latach była mniejsza w porównaniu z innymi powiatami. Instrukcja sejmików orszańskich na sejm 1756 roku składała się z 14 punktów.

19 Андрэй Мацук, *Павятовыя соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці*, p. 181–182.

20 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 14, арк. 504–509адв.

21 НГАБ, ф. 1729, воп. 1, спр. 51, арк. 633–642адв.

22 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 32, арк. 841–848адв.

23 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (dalej – LVIA), f. Seniejų aktai (dalej – SA), b. 13694, l. 423–432; *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, wydała Monika Jusupović, Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2019, p. 76–85.

24 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 14, арк. 1889–1894адв.

25 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 30, арк. 538–549а.

Co więcej, niektóre z nich faktycznie miały dwa punkty²⁶. Instrukcja posłów orszańskich na sejm 1758 roku liczyła 17 punktów²⁷. Z kolei na sejm 1760 roku składała się z 27 punktów (choć nie jest numerowany punkt 14 na znalezionej kopii i dlatego faktycznie było ich 26)²⁸. Jak widać, instrukcje dla posłów orszańskich za panowania Augusta III w znanych nam przypadkach nie przekraczały 27 punktów, a składały się z minimum 14 punktów. Jako porównanie może posłużyć instrukcja z sąsiedniego województwa połockiego – na sejm 1758 roku zawierała 28 punktów²⁹. Z kolei na sejm z 1760 roku składała się z 31 punktów³⁰. Jak widać, różnica między sąsiednimi sejmikami powiatowymi na sejm 1758 wynosiła 11 punktów, a na sejm 1760 – 4 punkty.

Z kolei 38 punktów znalazło się w instrukcji dla posłów żmudzkich na sejm 1738 roku³¹. Instrukcja dla posłów wilkomierskich na sejm 1740 roku zawierała 44 punkty³². Instrukcja dla posłów oszmiańskich na tenże sejm składała się z 30 punktów³³. 16 lat później, w 1756 roku, instrukcja oszmiańska na sejm ponownie liczyła 30 punktów³⁴. Jednak instrukcja oszmiańska na sejm z 1758 roku zawierała tylko 19 punktów³⁵. Instrukcja brzeska dla posłów na sejm 1756 roku składała się z 25 punktów³⁶. Na kolejnym sejmie w 1758 roku instrukcje posłów brzeskich zawierały o jeden punkt mniej – 24³⁷. Instrukcja posłów mińskich na sejm 1748 roku składała się z 23 punktów³⁸. Instrukcja posłów lidzkich na sejm 1752 roku zawierała 34 punkty³⁹. Instrukcja posłów słonimskich na sejm 1762 roku składała się z 22 punktów⁴⁰. Instrukcja posłów witebskich na sejm 1762 roku liczyła 20 punktów⁴¹. Widać wyraźnie, że instrukcje dla posłów orszańskich za panowania Augusta III zawierały mniejszą liczbę punktów nawet w porównaniu z sejmikami innych powiatów Księstwa. Średnio ilość punktów w instrukcjach innych powiatów Litwy zaczynała się zwykle od 20.

Mniej punktów było tylko w instrukcjach poselskich na sejmy nadzwyczajne.

26 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 34, арк. 715–718адв.

27 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 35, арк. 690–693.

28 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 36, арк. 674–677адв.

29 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 47, арк. 715–720адв.

30 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 49, арк. 895–898.

31 LVIA, f. SA, b. 14514, l. 439–448.

32 LVIA, f. SA, b. 13916, l. 365–376v.

33 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 20, b. 2188, l. 1–8.

34 Архив Российской национальной библиотеки (dalej – РНБ), ф. 971, АД 133, л. 45–48.

35 РНБ, ф. 971, АД 133, л. 49–56.

36 РНБ, ф. 971, АД 127, л. 51–54; НГАБ, ф. 1705, воп. 1, спр. 59, арк. 444–447адв.

37 *Акта Виленской Археографической комиссии*, т. 4, Вильно: Типография Губернского правления, 1870, р. 554–559. НГАБ, ф. 1705, воп. 1, справа 59, арк. 1208–1213адв.

38 НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 11, арк. 674–677адв.

39 НГАБ, ф. 1722, воп. 1, спр. 107, арк. 133–138адв.

40 НГАБ, ф. 1737, воп. 1, спр. 42, арк. 436–443.

41 НГАБ, ф. 1709, воп. 1, спр. 25, арк. 237–240адв.

Sejmy nadzwyczajne z lat 1750 i 1761 poświęcone były konkretnym problemom, a zatem zakres spraw, które mogły rozważać, był znacznie mniejszy niż na zwykłym sejmie. Skutkiem była niewielka liczba punktów w instrukcjach poselskich z sejmików litewskich. Instrukcja dla posłów wołkowyskich na sejm 1750 roku zawierała 6 punktów⁴². Instrukcja dla posłów połockich na sejm 1750 roku składała się z 14 punktów⁴³. Instrukcja dla posłów orszańskich na sejm 1761 roku zawierała tylko 5 punktów⁴⁴. Jak widać, liczba punktów w instrukcjach na sejm nadzwyczajny wynosiła od 5 do 14 punktów.

Określone miejsce w instrukcjach poselskich szlachty litewskiej zajęły problemy funkcjonowania sejmu Rzeczypospolitej i sejmików powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego. W odniesieniu do sejmu Rzeczypospolitej były to dwie główne kwestie: aby sejm nie przekształcił się w konfederację i aby nie został zerwany. Po walce podczas bezkrólewia o koronę w latach 1733–1735 między zwolennikami elektora saskiego Fryderyka Augusta i Stanisława Leszczyńskiego, na sejmie pacyfikacyjnym 1736 roku miało nastąpić pojednanie między nimi. W 1736 roku szlachta mściławska zażądała, aby sejm pacyfikacyjny odbył się zgodnie z prawem, a nie pod przywództwem Generalnej Konfederacji Warszawskiej (konfederacji zwolenników Augusta III)⁴⁵. Przepuszczalnie celem był powrót do normalnego funkcjonowania sejmu Rzeczypospolitej, na którym byłaby jednomyślność („liberum veto”), a nie konfederacja, a decyzje zapadałyby większością głosów. Poza tym szlachta mściławska w 1736 roku zażądała, aby w konstytucjach sejmowych umieszczać tylko pozycje z instrukcji poselskich, a „nie wymyślone przez magnatów”⁴⁶. W 1740 roku szlachta lidzka domagała się, aby w konstytucjach sejmowych nie znalazły się uchwały, które nie były rozpatrywane na sejmie i nie zostały przyjęte przez posłów⁴⁷. Lidzka szlachta poinformowała w 1740 roku o pogłoskach, że „dyskryminujący sejm” planuje podejmować decyzje większością głosów, a ze względu na to, że „wolny głos” zostanie zniesiony, miejscowa szlachta na to nie pozwoliła⁴⁸.

Bardzo ważny był sejm z 1744 roku, na którym należało rozważyć zwiększenie liczebności wojska. Wówczas szlachta wołkowyska zażądała, aby do czasu wyboru marszałka sejmowego nie rozpatrywano poszczególnych kwestii⁴⁹. Takie podejście szlachty jest zrozumiałe, gdyż w tym przypadku udało się uchronić sejm Rzeczypospolitej od zakłóceń spowodowanych niewybraniem pierwszego dnia

42 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 16, арк. 211–212аДВ, 213–214аДВ.

43 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 39, арк. 516–521аДВ, 526–529аДВ.

44 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 37, арк. 798а–799аДВ.

45 НГАБ, ф. 1729, воп. 1, спр. 39, арк. 451.

46 НГАБ, ф. 1729, воп. 1, спр. 39, арк. 452.

47 РНБ, ф. 971, АД 127, л. 950б–96.

48 РНБ, ф. 971, АД 127, л. 92.

49 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 14, арк. 504аДВ.

marszałka. Podobnie szlachta wołkowyska w 1746 roku wystąpiła z propozycją, aby sejm nie rozpatrywał żadnej sprawy przed wyborem marszałka pierwszego dnia posiedzeń⁵⁰. Przede wszystkim szlachta orszańska w 1746 roku zażądała od swoich posłów, żeby bez względu na prywatne interesy, zajęli się sprawami państwowymi⁵¹. Z kolei lidzka szlachta w tymże roku domagała się zwołania sejmu zgodnie z prawem oraz aby na sejmie nie została zawiązana konfederacja⁵². W 1746 roku szlachta lidzka uważała za konieczne uzgodnienie wszystkich projektów uchwał sejmowych na sesjach prowincjalnych, a na 5 dni przed zakończeniem sejmu zjednoczenie na posiedzeniach Izby Poselskiej z Senatem. Uważano, że gdyby nie było możliwości uzgodnienia projektów na sesjach prowincjalnych, to nie warto łączyć posiedzeń Izby Poselskiej i Senatu, a tym bardziej limitować obrad sejmu⁵³. W 1746 roku szlachta mińska zwróciła uwagę na to, aby w przypadku pomyślnego zakończenia sejmu w jego konstytucji nie znalazły się kwestie nieuchwalone i żeby sejm obradował zgodnie z prawem, a „nie w nocy i przy świecach”⁵⁴. Jak widać, podczas gdy sejmiki wołkowyski i orszański w 1746 roku koncentrowały się na ratowaniu sejmu przed ewentualnym zerwaniem, to sejmiki lidzki i miński przeciwnie obawiały się nielegalnego kontynuowania posiedzeń i podejmowania nielegalnych uchwał.

Stanowisko szlachty mińskiej nie uległo zmianie również dwa lata później, w 1748 roku zażądano, aby w konstytucjach sejmowych nie znalazły się kwestie, które nie były rozpatrywane w Izbie Poselskiej. Ponadto miejscowa szlachta chciała, aby sejm nie odbywał posiedzeń w nocy⁵⁵. Przepuszczalnie ta ostatnia propozycja dotyczyła sytuacji z 1746 roku, kiedy sejm próbował zakończyć pracę podjęciem decyzji po zmroku. W 1748 roku szlachta brzeska zażądała, aby sejm nie rozpatrywał kwestii mających na celu „szkodliwe odwlekanie czasu sejmowego do chwili obecnej, a tym bardziej, nie daj Boże, zakłócenie sejmu”⁵⁶. W rzeczywistości miejscowa szlachta sprzeciwiała się opóźnieniu sejmu, jednak zakończyło się to niepowodzeniem. Podobnie jak poprzednie sejmy. W 1750 roku szlachta mińska również wystąpiła z żądaniem w związku z możliwymi próbami przeprowadzenia niektórych reform z naruszeniem prawa funkcjonowania sejmu. Domagała się ochrony „wolnego głosu” na sejmie i sejmikach⁵⁷. W końcu instrukcji dla posłów na sejm 1750 roku szlachta mińska ponownie zażądała, aby w konstytucji sejmowej nie było innych punktów ponad zawarte w tej instrukcji, co z kolei zbiegło

50 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 14, арк. 1889адв.

51 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 30, арк. 538–549а.

52 НГАБ, ф. 1722, воп. 1, спр. 104а, арк. 232адв.

53 НГАБ, ф. 1722, воп. 1, спр. 104а, арк. 241адв.

54 НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 11, арк. 231адв–232.

55 НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 11, арк. 675адв–676.

56 *Акта Виленской Археографической комиссии*, т. 4, р. 542.

57 НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 11, арк. 1037адв.

się z instrukcją królewską na sejmiki poselskie⁵⁸. W rzeczywistości wymagano, aby na sejmie rozpatrywano tylko kwestie, zgłoszone przed zwołaniem sejmku nadzwyczajnego.

Dwa lata później, w 1752 roku, szlachta wołkowyska, podobnie jak poprzednio, zażądała, aby sejm nie zaczął rozpatrywać żadnej kwestii przed wyborem marszałka sejmowego⁵⁹. Wyraziła wówczas wielkie ubolewanie z powodu ciągłego zakłócania obrad sejmku. W rezultacie szerzyło się „bezprawie i nadużycia”. Sytuacja pogorszyła się zwłaszcza po upadku Trybunału Koronnego w 1749 roku. Miejskowa szlachta postrzegała „częstą” obecność króla w Rzeczypospolitej jako „lekarstwo” na to⁶⁰. Szlachta wołkowyska w 1752 roku uznała „liberum veto za podstawę naszej wolności” i domagała się jego „zachowania na sejmach, sejmikach, poselskich i deputackich rugach”⁶¹. Jak widać nie dostrzegała ona przyczyn zerwania sejmku w „liberum veto”. Te wiązały się ze sprawami prywatnymi. Po myśli szlachty witebskiej doprowadzono do zerwania sejmku w 1752 roku. Dla pomyślnego zakończenia sejmku szlachta witebska proponowała, aby nie rozpatrywać żadnych kwestii prywatnych, a jedynie te, które służą „dobru pospolitemu”. Wszystkie sprawy prywatne, które opóźniały pomyślnie zakończenie prac sejmku, musiały być przeniesione na inne sejmy⁶².

Po zaostreniu się sytuacji politycznej w związku z konfliktem wokół Ordynacji Ostrogskiej szczególne obawy budził sejm 1754 roku⁶³. Wówczas szlachta rzeczycka wystąpiła o niezawijywanie konfederacji w przypadku zerwania sejmku, a przeniesienie tej kwestii na narady szlachty w powiecie⁶⁴.

Były też techniczne propozycje dotyczące działalności sejmku, które zostały sporządzone dla wygody szlachty. Szlachta słonimska w 1754 roku, mając na celu korzystniejszy termin początku obrad sejmowych, zaproponowała przesunięcie terminu z poniedziałku w dzień Św. Michała (29 września) na wcześniejszą datę, poniedziałek w dzień Św. Bartłomieja (24 sierpnia)⁶⁵. Tym samym początek obrad sejmku Rzeczypospolitej przesunięto na koniec sierpnia, co wydawało się bardziej odpowiednim terminem dla szlachty. W 1756 roku szlachta mozyrska w instruk-

58 НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 11, арк. 1038.

59 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 16, арк. 1388–1388адв.

60 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 16, арк. 1389.

61 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 16, арк. 1389–1389адв.

62 НГАБ, ф. 1709, воп. 1, спр. 19., арк. 159адв.

63 Józef Długosz, *Transakcja kolbuszowska 1753 roku i jej wewnętrzne skutki polityczne*, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Historia*, 1998, t. 34, p. 66–68; Ludwik Powidaj, *Ordynacja ostrogska*, in: *Dziennik Literacki*, 1863, nr 41, p. 325–326; Idem, *Ordynacja ostrogska*, in: *Dziennik Literacki*, 1863, nr 42, p. 333–334; Андрэй Мацук, Унутрыпалітычная сітуацыя ў ВКЛ у сярэдзіне XVIII ст. у сувязі з падзелам Астрожскай ардынацыі, in: *АРХЭ*, 2011, nr 6, p. 115–141.

64 НГАБ, ф. 1736, воп. 1, спр. 18, арк. 388.

65 НГАБ, ф. 1737, воп. 1, спр. 40, арк. 309адв.

cyjach dla swoich posłów chciała, aby po wyborze marszałka sejm Rzeczypospolitej odbywał się zgodnie z prawem⁶⁶.

Konflikt między Czartoryskimi a Radziwiłłami i dworem królewskim uaktualnił pytania dotyczące naruszenia prawa przez stronnictwa magnackie na sejmikach powiatowych, sejmach Rzeczypospolitej i podczas reasumpcji Trybunału Litewskiego. W 1756 roku szlachta orszańska zwróciła uwagę na naruszenia „wolnego głosu” na sejmach, sejmikach, a zwłaszcza podczas reasumpcji Trybunału Litewskiego przez okrażenie wartą zbrojną sali sądowej. Aby tego uniknąć, zaproponowano przeprowadzenie reasumpcji Trybunału Litewskiego w innym miejscu – Katedrze Wileńskiej⁶⁷. W 1756 roku szlachta mozyrska zażądała zachowania „wolnego głosu” na sejmach i sejmikach. Szczególnie zwróciła uwagę na narastający konflikt między czołowymi rodami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dlatego poprosiła króla o pogodzenie walczących stron⁶⁸. W 1758 roku brasławska szlachta zwróciła uwagę na inną kwestię. Kategorycznie sprzeciwiła się wyborom posłów bez ich obecności na sejmikach powiatowych w Księstwie i Infantach⁶⁹.

Kolejnym problemem dla funkcjonowania sejmu była obecność na terytorium Rzeczypospolitej wojsk obcych podczas wojny siedmioletniej w latach 1756–1763. Na początku instrukcji dla posłów orszańskich na sejm 1758 roku stwierdzono, że honorem Rzeczypospolitej jest, żeby podczas sejmu „nie wymagała żadnej egzotycznej pomocy”, a zwłaszcza, że „egzotyczne oddziały” były obecne w tym czasie na jej terytorium. Dlatego do czasu wycofania tych wojsk z Rzeczypospolitej nie trzeba było rozpocząć nawet wyborów marszałka sejmu⁷⁰. Ten sam punkt znalazł się w instrukcjach dla posłów brasławskich na sejm 1758 roku⁷¹. W instrukcji dla swoich posłów na Sejm Rzeczypospolitej w 1758 roku szlachta oszmiańska stwierdziła, że jeśli sejm zostanie zerwany i będzie planowana konfederacja, to nie trzeba się na to zgadzać, lecz skierować sprawę do rozpatrzenia przez sejmik powiatowy⁷². Sformułowanie szlachty mozyrskiej z 1758 roku, która chciała, aby sejm uchwalał się zgodnie z prawem, było nieco łagodniejsze. W przypadku zbliżania się obcych wojsk do Warszawy wymagano, aby sejm nie odbywał posiedzeń i w ogóle nie rozpoczynał pracy. Ponadto wymagano jak najszybszego wycofania obcych wojsk i dlatego zaproponowano określenie czasu ich ewakuacji⁷³. W 1758 roku szlachta mozyrska zażądała obrony „wolnego głosu” na sejmach i sejmikach⁷⁴. W tymże

66 Biblioteka Raczyńskich, sygn. 415, k. 1.

67 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 34, арк. 715–718аав.

68 Biblioteka Raczyńskich, sygn. 415, k. 1, 2v.

69 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej – AGAD), zbiór Anny Branickiej, kancelaria hetmańska, sygn. 2173. S. 29.

70 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 35, арк. 690–693.

71 AGAD, zbiór Anny Branickiej, kancelaria hetmańska, sygn. 2173. S. 26–27.

72 РНБ, ф. 971, АД 133, л. 520б–53.

73 НГАБ, ф. 1728, воп. 1, спр. 13, арк. 684аав.

74 НГАБ, ф. 1728, воп. 1, спр. 13, арк. 685.

roku szlachta witebska wyraziła wielkie ubolewanie z powodu zerwania sejmku. Zaproponowano odroczenie wszelkich spraw prywatnych, a także wszechwładnych innych licznych spraw państwowych do przyszłych sejmów, aby rozstrzygnąć tylko najpotrzebniejsze kwestie i uniknąć bezskutecznego zakończenia obrad sejmku. Szczególną uwagę zwrócono na to, aby podczas sejmku nic złego nie działo się w sytuacji obecności obcych wojsk w Rzeczypospolitej⁷⁵. Jednocześnie szlachta Księstwa najbardziej troszczyła się o zachowanie wolności podczas obrad. W 1758 roku szlachta połocka wniosowała, aby sejm nie naruszał „liberum veto” i „swobód szlacheckich”⁷⁶. Również szlachta połocka w tym samym roku zwracała uwagę na funkcjonowanie sejmików i skarżyła się, że mimo szczegółowego opisu w ustawach o sejmikach dochodziło do łamania prawa, jak ostatnio w powiecie brasławskim, gdy na sejmiku zabito Ksawerego Ciechanowieckiego. Miejscowa szlachta prosiła o bardziej szczegółowe opisanie warunków funkcjonowania sejmików. Ponadto domagała się, aby gwałciciele prawa nie ukrywali się pod obcą ochroną⁷⁷.

Król August III z powodu wojny siedmioletniej 1756–1763 zmuszony był spędzać cały czas w Rzeczypospolitej, gdyż jego rodzinną Saksonię zajęły wojska pruskie. W takich okolicznościach pierwszy saksoński minister Heinrich Bruhl i inni przywódcy partii dworskiej wpadli na pomysł rozpatrzenia części spraw politycznych, o których wcześniej decydował sejm, w Radach Senatu⁷⁸. Szczególnie wielkie niezadowolenie wywołało zatwierdzenie przez Radę Senatu wyboru królewicza Karola na księcia Kurlandii⁷⁹. Spotkało się to z potępieniem wśród szlachty. W 1760 roku szlachta orszańska wniosowała, aby Senat nie ingerował w sprawy należące do kompetencji Sejmu⁸⁰. Obawy budziło przekształcenie sejmku w konfederację, co było zabronione. W przypadku zerwania sejmku szlachta orszańska w 1760 roku zażądała, aby nie wynaleziono niczego szkodliwego dla prawa Rzeczypospolitej⁸¹.

Zwołanie sejmku nadzwyczajnego w 1761 roku przez króla Augusta III bez uprzedniej zgody Rady Senatu wykorzystana opozycja na czele z Familiją. Zażądała ona, aby instrukcje poselskie na sejm 1761 roku potępiły podobne działania króla. W 1761 roku szlachta orszańska domagała się, aby sejmy nadzwyczajne nie były zwoływane z naruszeniem licznych konstytucji sejmowych bez uprzedniej zgody Rady Senatu⁸². Z pewnością taka antykrólewska pozycja leżała w interesie Familii.

75 НГАБ, ф. 1709, воп. 1, спр. 21, арк. 177.

76 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 47, арк. 716.

77 НГАБ, ф. 1734, воп. 1, спр. 47, арк. 718.

78 Mariusz Markiewicz, Rady senatu za Augusta III, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 1985, z. 77, p. 81–82.

79 Андрэй Мацук, *Барацьба магніцкіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск: Медысонт, 2010, p. 482–483.

80 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 36, арк. 674–677адв.; Андрэй Мацук, Пасольскія соймкі ВКЛ на сойм 1760 г. in: *Весті НАН Беларусі. Сер. гуманітарных навук*, 2012, пг 1, p. 87.

81 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 36, арк. 674–677адв.

82 НГАБ, ф. 1731, воп. 1, спр. 37, арк. 798а–799адв.

To właśnie to stronnictwo magnackie sprzeciwiało się zwoływaniu przez króla sejmów nadzwyczajnych bez zgody Rady Senatu. Znalazło to poparcie większości sejmików powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego na sejmie 1761 roku⁸³.

Żądania te zostały postawione przed kolejnym sejmem 1762 roku. Wołkowska szlachta żądała w 1762 roku potwierdzenia, że sejm nadzwyczajny powinien być zwoływany tylko na podstawie decyzji Rady Senatu⁸⁴. Zwłaszcza że pojawiły się obawy o przekształcenie sejmu w konfederację. W tymże 1762 roku szlachta witebska zwróciła się do posłów z prośbą o pilnowanie, aby „coś nowego sprzecznego z prawami, swobodami i wolnościami” nie zostało przyjęte w izbie poselskiej nad projekty przedstawione w instrukcjach⁸⁵. Uwadze szlachty nie uszły też sejmiki powiatowe. Szlachta rzeczycka w 1762 roku zażądała, aby nie rozszerzać praktyki używania broni w miejscu prowadzenia sejmików⁸⁶.

Tytułem podsumowania. Za panowania Augusta III zerwano 90 sejmików poselskich. Wybrano ogółem 488 posłów, co stanowi nieco ponad 72,5 proc. wszystkich możliwych mandatów, gdyby wszystkie sejmiki zakończyły się wyborem. Najczęściej zrywanymi sejmikami poselskimi na Litwie był mścisławski (8 razy), trocki, żmudzki, nowogródzki i miński (po 7 razy). Podczas kampanii przedsejmowej najmniej sejmików (2) zerwano w 1746 roku. Najwięcej, po 10 sejmików poselskich, na Litwie zostało zerwanych podczas kampanii wyborczych na sejmy w latach 1754, 1756 i 1762. Przedstawiciele 40 rodów na Litwie stanowili nieco ponad połowę całej reprezentacji poselskiej za panowania Augusta III (1736–1763): 257 posłów z 488 wybranych. Rekordzistami pod względem liczby wyborów na posłów na sejm za panowania Augusta III byli Ludwik Pocię (8 razy), Józef Massalski (7 razy), Mikołaj Tadeusz Łopaciński (7 razy), Jan Antoni Horain (7 razy), Antoni Zabiełło (6 razy), Antoni Sołłohub (6 razy) i Antoni Michał Pac (6 razy). Przedstawiciele rodów Massalskich (15 razy) i Radziwiłłów (14 razy) byli wybierani na posłów z sejmików litewskich do sejmu Rzeczypospolitej. Spośród rodów szlacheckich najczęściej na Litwie posłami za panowania Augusta III zostawali Brzostowscy (12 razy) i Oskierkowie (11 razy). Wśród wybranych posłów widzimy przyszłych aktywnych reformatorów z czasów panowania Stanisława Augusta, takich jak: Mikołaj Tadeusz Łopaciński, Gerwazy Ludwik Oskierka, Józef Sosnowski, Joachim Chreptowicz, Michał Brzostowski i inni. Ich działalności na forum parlamentarnym pomogło doświadczenie, które otrzymali na sejmikach powiatowych w czasach Augusta III. Sejmiki powiatowe Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III wykazywały duże zainteresowanie ustro-

83 Андрэй Мацук, Паслы ад Вялікага княства Літоўскага на сойм Рэчы Паспалітай 1761 г., in: *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях*, Мінск: БІП-С Пялюс, 2008, р. 312–331.

84 НГАБ, ф. 1710, воп. 1, спр. 20, арк. 295адв.

85 НГАБ, ф. 1709, воп. 1, спр. 25, арк. 24о.

86 НГАБ, ф. 1736, воп. 1, спр. 24, арк. 293адв.

jem parlamentarnym. Najwięcej uwagi poświęcano problemowi funkcjonowania sejmu, który w tym czasie znajdował się w kryzysie. Zwracano uwagę na problem zakłócania obrad sejmu i proponowano kroki, aby tego uniknąć. Mimo to sejmiki powiatowe na Litwie bardzo negatywnie odnosiły się do pomysłu przekształcenia sejmów w konfederację, aby uniknąć ich zakłócenia. W tym przypadku sejmiki powiatowe dostrzegały naruszenia wolności szlacheckich i prawa „wolnego głosu”. Sejmiki powiatowe chciały zachować te prawa nie tylko przy funkcjonowaniu sejmu, ale i sejmików. Kolejnym problemem z początkiem wojny siedmioletniej 1756–1763 stała się obecność obcych wojsk w Rzeczypospolitej. To właśnie sejmiki powiatowe zwracały się z prośbą o zapewnienie, że wojska cudzoziemskie nie będą ingerować w funkcjonowanie sejmu. Sejmiki powiatowe pilnowały, aby kwestie należące do kompetencji sejmu nie były rozstrzygane przez Radę Senatu, jak starał się to uczynić król August III i zwolennicy królewscy.

Źródła drukowane i literatura

- Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, wydała Monika Jusupović, Warszawa: Instytut Historii PAN; Wydawnictwo Neriton, 2019.
- Акты Виленской Археографической комиссии*, т. 4, Вильно: Типография Губернского правления, 1870.
- Długosz Józef, Transakcja kolbuszowska 1753 roku i jej wewnętrzne skutki polityczne, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Historia*, 1998, t. 34, p. 66–68.
- Jusupović Monika, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku: działalność polityczna rodziny Zabiellów w latach 1733–1795*, Warszawa: Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Historyczne, Wydawnictwo Neriton, 2014.
- Macuk Andrzej, Rola marszałka powiatowego na sejmikach Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Augusta III, in: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Henryk Lulewicz, Marek Wągner, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2013, p. 303–318.
- Macuk Andrei, Sejmiki województwa mścisławskiego za panowania Augusta III, in: *Unie między-państwowe, parlamentarizm i samorządność. Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczyk, Z. Noga, M. Zwierzykowski i K. Fokt, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2020, p. 350–376.
- Markiewicz Mariusz, Rady senatu za Augusta III, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 1985, z. 77, p. 69–89.
- Powidaj Ludwik, Ordynacja ostrogska, in: *Dziennik Literacki*, 1863, nr 41, p. 325–326.
- Powidaj Ludwik, Ordynacja ostrogska, in: *Dziennik Literacki*, 1863, nr 42, p. 333–334.
- Wójciuk Michał, Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji, in: *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2009, t. VI, p. 93–134.
- Zakrzewski Andrzej, Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym (XVI–XVIII w.), in: *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996, p. 356–361.
- Zakrzewski Andrzej, Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.), in: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2000, p. 139–149.
- Zielińska Zofia, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej, 1743–1752*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983.

- Мацук Андрэй, *Барацьба магнацкіх груповак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск: Медысонт, 2010.
- Мацук Андрэй, Паслы ад Вялікага княства Літоўскага на сойм Рэчы Паспалітай 1761 г., in: *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях*, Мінск: ВІР-5 PLUS, 2008, p. 312–331.
- Мацук Андрэй, Унутрыпалітычная сітуацыя ў Вялікім княстве Літоўскім у сярэдзіне XVIII ст. у сувязі з падзелам Астрожскай ардынацыі, in: *АРХЭ*, 2011, пг 6, p. 115–141.
- Мацук Андрэй, Пасольскія соймкі ВКЛ на сойм 1760 г., in: *Весці НАН Беларусі. Серыя гуманітарных навук*, пг 1, 2012, p. 83–89.
- Мацук Андрэй, Пасольскія соймкі Слонімскага павета ў панаванне Аўгуста III, in: *Да свайёй гісторыі: Сярэднявечча і Ранні Новы час. Зборнік навуковых артыкулаў прысвечаных памяці Паўла Лойкі*, Смаленск: Інбелкульт, 2013, p. 104–118.
- Мацук Андрэй, Наваградскія пасольскія соймкі 1756 г., in: *Архіварыус*, выпуск 13, Мінск: НГАБ, 2015, p. 225–236.
- Мацук Андрэй, *Павятовыя соймкі ў сацыяльна-палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага (1697–1764 гг.)*, Вільня: Logvino literatūros namai, 2023.

ANDRZEJ MACUK – doktor habilitowany, pracownik naukowy w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Interesy naukowe: historia polityczna Rzeczypospolitej w XVIII w.; edycja źródeł sejmików litewskich z okresu panowania Augusta III.

E-mail: *andrei.macuk@gmail.com*

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS PRIEŠSEIMINIAI SEIMELIAI VALDANT AUGUSTUI III

ANDRZEJ MACUK

Lenkijos mokslų akademijos
Tadeuszo Manteuffellio istorijos institutas

Straipsnyje išanalizuota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų seimelių veikla valdant Augustui III, nustatytas tikslus 1736–1763 metais išardytų seimelių skaičius bei kiekviename pavieto seimelyje išrinktų pasiuntinių į Seimą skaičius. Tyrimo metu išsiaiškinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių pasiuntinių reprezentacinė sudėtis (kriterijus – būti išrinktam daugiau nei 3 kartus). Nustatyta, kas buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų lyderiai, kokių giminių atstovai daugiau nei 3 kartus buvo išrinkti į Seimą. Tyrimo metu identifiukuota pasiuntinių grupė, seimuose atstovavusi didikų Radvilų, Sapiegų, Masalskių, Oginskių, Pociųjų ir Solohubų interesams. Sudarytas preliminarus seimelių direktorių sąrašas bei direktorių ryšiai su į Seimą išrinktais pasiuntiniais bei su pareigas konkrečiame paviete užimančiais bajorais. Atlikus pasiuntiniams įteiktų instrukcijų analizę nustatytas pavietų seimelių ir parlamentinės sistemos funkcionavimo santykis.

Prieita prie išvadų, kad valdant Augustui III Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iširo 90 priešseiminių seimelių. Seimeliuose buvo išrinkti 488 pasiuntiniai, tai yra šiek tiek daugiau nei 72,5 proc. visų galimų deputatų, skaičiuojamų nuo galimo išrinkti pasiuntinių skaičiaus.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dažniausiai išardomi buvo Mscislavo (8 kartus) ir Trakų, Žemaitijos, Naugarduko bei Minsko seimeliai (po 7 kartus). Mažiausiai išardytų seimelių (tik 2) buvo 1746 m. priešseiminės kampanijos metu. Daugiausiai iširusių seimelių (po 10), buvo 1754, 1756 ir 1762 m. priešseiminių kampanijų metu. Beveik pusė visų Augusto III valdymo laikotarpiu pavietuose išrinktų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų atstovų (257 pasiuntiniai iš 488 išrinktų) buvo 40-ies didikų ir bajorų giminių nariai. Daugiausia kartų į Seimą analizuojamu laikotarpiu buvo išrinktas Liudvikas Pocijus – 8 kartus, Juozapas Masalskis – 7 kartus, Mikalojus Tadas Lopacinskis – 7 kartus, Jonas Antanas Horainas – 7 kartus, Antanas Zabiela – 6 kartus, Antanas Solohubas – 6 kartus ir Antanas Mykolas Pacas – 6 kartus. Masalskių giminės atstovai į Respublikos Seimą nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų buvo renkami 15 kartų, Radvilų giminės nariai – 14. Iš bajorų giminių valdant Augustui III Lietuvoje į Seimą pasiuntiniais dažniausiai buvo renkami Bžostovskiai (12 kartų) ir Oskierkos (11 kartų). Tarp pasiuntinių matome ir būsimuosius aktyvius Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikotarpio reformatorius: Mikalojų Tadą Lopacinskį,

Gervazą Liudviką Oskierką, Juozapą Sosnovskį, Joachimą Chreptavičių, Mykolą Bžostovskį ir kitus. Patirtis, įgyta dalyvaujant seimelių veikloje Augusto III valdymo laikotarpiu, buvo naudinga imantis valstybės pertvarkos.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų seimeliai didelį dėmesį skyrė parlamentinei valstybės santvarkai, o ypač – Seimo funkcionavimo ydoms. Buvo atkreiptas dėmesys į Seimo veiklos sutrikdymo problemą ir pasiūlyti žingsniai, kaip to išvengti. Vis dėlto, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų seimeliai labai neigiamai vertino idėją seimelius paversti konfederacijomis, kad taip būtų išvengta jų žlugimo. Priežastis buvo ta, kad, sudarius konfederaciją, būtų apribota „laisvo balsavimo“ teisė, o tai pažeistų bajoriškąsias laisves. Pavietų bajorija šią teisę norėjo išlaikyti ne tik Seime, bet ir pavietų seimeliuose. Septynerių metų karo (1756–176) laikotarpiu svarbia seimelių svarstymo problema tapo svetimų šalių kariuomenių buvimas Respublikoje. Pavietų seimeliai reikalavo užtikrinti, kad užsienio kariuomenės nesikiš į Seimo veiklą, taip pat rūpinosi, kad Senato taryba neperintų Seimui priskirtinų funkcijų, nors to siekė valdovas Augustas III ir jo šalininkai.

Reikšminiai žodžiai: pavieto seimelis, Seimas, bajorija, didikai, Seimo pasiuntinys, seimelio protestas, seimelio direktorius, instrukcija pasiuntiniams.